C.

De lærde Skoler.

I. Befordringer og Afgang.

Den 10 Julii 1807 er Adjunct ved Cathedralskolen i Trondhiem, Candidatus Theologiæ Jacob Bull efter Ansøgning entlediget, og i hans Sted Alumn. Semin. Pædagog. Christian Nissen beskikket til Adjunct ved bemeldte Skole.

Under s. Dat. ere Underlærerne ved Middelskolen i Kongsberg, H. Bus og J. V. Poppe i Naade og med Vartpenge entledigede; og Candidat. Theol. Carl Frederich Gottwaldt og Studiosus Jens Vogt i deres Sted beskikkede til Adjuncter.

Under s. Dat. er Studios. Peter Nicol. Borgen ansat til Adjunct ved den lærde Skole i Colding.

II. Skolebygninger.

Under 31 Juli 1807 har Hs. Majestæt allernaadigst approberet et af Stiftsøvrigheden i Bergen, efter foregaaende Correspondence med Directionen, indsendt Forslag, hvorefter derværende Skolebygnings forandrede Indretning og Forsynelse med nyt Inventarium vil koste 1719 Rdlr. 32 ß.

Latinskolen i Rønne paa Bornholm eiede selv ingen Bygning, men dens Rector, Professor Andresen, havde mod en aarlig Leie overladt til dens Brug et rummeligt Værelse i den ham tilhørende Gaard. Da det var Hans Majestæts Befaling, at der ved enhver af de lærde Skoler skulde tilveiebringes et passende Antal lyse, rummelige og fra hinanden adskilte Læsestuer, da Professor Andresens Forflyttelse som Sognepræst for Vissenberg Meenighed i Fyen giorde ham tilbøielig til at afhænde sin Gaard, og denne, efter indhentede Oplysninger og Underretninger, befandtes at være tienlig til en Skolebygning, er den ved en, under 24 Jul. d. A. allernaadigst approberet, Kiøbecontract af Professor Andresen overdraget Middelskolen i Rønne til Eiendom for en Sum af 1400 Rdlr.

III. Legatér og Gaver.

a). Til Rønne Skole.

I.

Hans Kongl. Majestæt har under 16 Febr. 1803, paa Rentekammerets allerunderdanigste Foresilliag af 8de i samme Maaned, allernaadigst behaget at resolvere saaledes:

Den latinske Skole i Rønne paa Bornholm bevilge Vi allernaadigst af den Os tilhørende Alminding en aarlig Udviisning af 5 Favne Avnbøg-Brænde og 10 Læs Tørv, eller, naar Skoven ikke maatte kunne taale at afgive bemeldte Quantum Brænde, da i sammes Sted 6 Læs Tørv for hver Favn, dog at Vedkommende, paa egen Bekostning, besørge fornævnte Brændes og Tørvs Skovning, Gravning og Hiembringelse,

II.

Jeg undertegnede Geheimeraadinde Stampe, fød Gron, tilstaaer herved at jeg i Jesu Navn og ham til Ære har skiænket og givet den Capital 400 Rdlr., siger firehundrede Rigsdaler dansk Courant,

til Rønne latinske Skole paa Bornholm, under følgende Betingelser:

1.

Capitalen, belsbende sig til 400 Rdlr., skal blive leveret til Biskoppen i Sielland, for at udsættes paa Rente iblandt Siellands offentlige Midler under hans Forvaltning, da han fra næste Termin, efterat Capitalen mod hans Qvittering er ham udbetalt, besørger at den gisres frugtbringende, og vaager over at den bestandig kan blive bestaaende i sikkert Pant efter Lovene og de Kongl. Anordninger.

2.

Den aarlige Rente af foranførte Capital udbetaler Biskoppen til en Candidat fra bemeldte Rønne Skole, som ved første Examen har erhvervet sig bedste Caracter, og er tillige fattig og sædelig, samt forsynet med et godt Testimonium fra meerbemeldte Skoles Rector, dog saaledes, at han ikkuns erholder det halve Aars Rente strax, efterat han er bleven optagen ved Universitetet i Studenternes Tal, men det andet halve Aars Rente bekommer han et Fierdingaar derefter, dersom han foreviser Biskoppen Attester fra Universitetets Lærere om sin Duelighed og Flid, da Renten ellers i manglende Fald tilbageholdes.

3.

Naar et Aar indtræffer, da ingen Candidat dimitteres fra Ronne Skole til Academiet, eller ingen af de Dimitterede bliver Laudabilis og er tillige fattig, skulle Renterne lægges til Capitalen, at den efterhaanden kan formeres og ved ny Udsætning efter Muelighed voxe; men ligesom Renterne herved stige skal ogsaa Distributzen forøges.

4.

Biskoppen holder rigtig Regnskab over Indtægt og Udgift, modtager Qvittering for Distributz i en dertil indrettet Qvitteringsbog og giver offentlig Underretning om Stiftelsen ved forefaldende Leilighed, samt foreviser Stifterinden og hendes Arvinger eller Paarørende den behørige Rigtighed saasnart det forlanges.

Til ydermere Bekræftelse har jeg selv underskrevet og forseglet dette Document, som saaledes stedse skal tiene til Regel for det deri omrørte Legati Anvendelse.

Kiøbenhavn den 4 Febr. 1794.

M. Edle Staupe.

(L. S.)

Rønne Skole er ved allernaadigst Placat af 12 Decbr. 1806 forandret til en Middelskole, og derfra skeer altsaa, ifølge §. 4 af bemeldte Placat, for Fremtiden ingen Dimission til Universitetet. En Følge heraf blev, at Bestemmelsen i foranførte Fundatses §. 2. ikke længere i sin oprindelige Form kunde bringes i Udførelse, Da imidlertid specielle Legater til en eller anden Skole, efter Hs. Majestæts allernaadigst tilkiendegivne Villie, stedse urokkeligen bør forblive til samme henlagte og anvendes efter Giverens Villie, syntes denne allerhøieste Befaling, uagtet den med Skolens Bestemmelse skeete Forandring, bedst at kunne opfyldes ved en saadan Modification, at Legatets Rente herefter tildeeltes en ved Flid, Sædelighed og Trang qualificeret Yngling fra Rønne Skole, der, dimitteret derfra til hvilkensomhelst anden lærd Skole, her saaledes fortsatte sine Studier, at ham ved Examen Artium tilkiendtes den Character, som Testatrix havde bestemt. Men da denne Examen ved Forordning af 22 Mart. 1805 har faaet en forandret Organisation, og de i enhver enkelt Rubrik tildeelte Special-Characterer ikke nu, saaledes som efter den ældre Examens Indretning, samles til een eneste Hoved-Character under Benævnelserne Laudabilis, Haud illaudabilis og Non Coutemnendus, saa syntes det at kunne antages som billigt og rigtigt Forhold, at den

Candidat, som i ingen af de Rubriker, hvori han underkaster sig den befalede Prøve, erholdt ringere Character end Godt, maatte efter Fundatricis Hensigt kunne ansees værdig til at nyde dette Beneficium. Ved at bifalde Directionens, paa disse Grunde byggede allerunderdanigste Forestilling, behagede det Hs. Majestæt, under 31 Juli d. A. at resolvere saaledes:

„Vi tillade allernaadigst, at den 2. §. i den af Geheimeraadinde Stampe for et Legat til Rønne Skole oprettede Fundats modificeres saaledes, at den aarlige Rente af de legerede 400 Rd. udbetales en trængende Discipel af Middelskole, der, med Overlærerens anbefalende Vidnesbyrd, gaaer over i en af de fuldstændige lærde Skolers høiere Klasser, og der saaledes fortsætter sine Skolestudier, at ham ved Examen Artium ikke tildeles en ringere Character end Godt i nogen af de specielle Sprog- og Videnskabs-Rubriker, hvori han er forpligtet til at underkaste sig den befalede Prøve."

b). Til Horsens Skole.

I en under 25 Octbr. 1800 af afg. Kammerherre F. L. C. v. Beenfeldt og Frue Elise Cathrine fød de Lichtenberg, oprettet Fidei-

commiss-Disposition, som under 31 Julii d. A. allernaadigst er bleven approberet, ere i 2den Post §. 5. aarlig til ethvert Aars 1 Julii bestemte 300 Rdlr. til en af de mindst formuende Præstesønner af Woer Herred i Aarhuus Amt, Aarhuus Stift, som dimitteres fra Horsens latinske Skole til Universitetet i Kiøbenhavn, eller hvor samme maatte blive forflyttet. Disse 300 Rd. deponeres, saasnart bemeldte Person er bleven indskreven som academisk Borger, i Universitetets Qvæstur uden Renters Svarelse, og deraf udbetales ham i trende paa hinanden følgende Aar, til hvert Aars 1ste Julii 100 Rdlr. til hans Understøttelse og Studeringers Fortsættelse. Afgaae flere Woer Herreds Præstesønner i et og det samme Aar fra Horsens Skole til Universitetet, og samtlige ere lige fattige, da nyder den Fortrinet til dette Legat, som af Skolens Rector erholder det bedste Testimonium i Henseende til Flittighed og Sædelighed, og den paafølgende Præstesøn af nysnævnte Herred kan da gives Expectance paa det kommende Aars Udbytte. Indtræffer det i et eller flere Aar, at ingen saadan Præstesøn dimitteres fra Horsens Skole til Universitetet, da skal disse 300 Rdlr. anvendes til Udstyr for en Præstedatter, som samme Aar bliver givt, og hvis Fader er Præst i Woer Herred. Skulde det derimod i et eller flere Aar være Tilfældet, at hverken Præstesøn, som meldt, dimitteredes til Univer-

stetet, eller Præstedatter, som meldt, blev givt, anvendes i hvert et saadant Aar, i hvilket ingen af Delene indtræffer, disse 300 Rd. til Capellaniet i Kattrup og Skolevæsenet i Woer Herred.

c.) Til Aarhuus Skole.

No. 3. 1 Rd. 12 ß.

1807:

Ved dette vort Gavebrev skienke, give og afstræde vi underskrevne Henrich Ernst Grosmann, Magister Philologiæ samt Conrector emeritus ved Aarhuus Cathedralskole og Christian Begtrup, Consistorialraad og Sognepræst for Astrup, Julstrup og Hvilsted Menigheder i Aarhuus Stift, til bemeldte Aarhuus Cathedralskole det Lysthuus, som er beliggende i Aarhuus Latinskoles Have ud imod Havet, og af os i Aaret 1765 paa vor Bekostning af Grundmuur er opført for den Summa 167 Rd. og 12 ß. saaledes, at det forbliver til evig Eiendom, Brug og Fornøielse for Lærerne ved bemeldte latinske Skole, og for Fremtiden af Skolens Kasse forsvarligt vedligeholdes. Thi frasige vi Underskrevne os fra i Dag af al Eiendomsret til bemeldte grundmurede Lysthuus, og alt Krav paa samme for Fremtiden.

Til Bekræftelse herpaa have vi i Overværelse af de Herrer Mads Kaae og Jens Peter Svaneberg egenhændigen underskrevet og forseglet dette Gave- og Overdragelses-Brev.

Aarhuus den 17 Mart. 1807.

H. E. Grosmann. (L. S.)

C. Begtrup. (L. S.)

Til Vitterlighed efter Begiæring underskrive og forsegle

Mads Kaae. (L. S.)

Jens Svaneberg. (L. S.)

IV. Skoleskrifter.

Bidrag til de etymologiske Undersøgelsers Theori, et Forsøg, udgivet som Indbydelsesskrift til den offentlige Examen med Viborg Cathedralskoles Disciple i Septbr. 1807, ved C. F. Degen, Dr. Philos. og Medlem af det Kongl. danske Vidensk. Selskab, Skolens Rector. Viborg 1807. 46 S. 8.

Efter nogle forelobige Bemærkninger over Tilbøjelighedernes Forskiel, og det Billige i, at Sam-

fundets Medlemmer, naar de beskiæftige sig med forskiellige Gienstande, dog lade Nytten af hinandens Sysler vederfares Ret, hvilket alt for ofte ikke er Tilfældet, erindrer Forf., at ethvert Sprog har sin særdeles, sin historisk-philosophiske Sproglære, og at der af flere Sprog udrages en almindeligere, reen-philosophisk Sprogtheorie. Paa samme Maade som Sprogvidenskaben maa da ogsaa Etymologien, eller Læren om Ordenes Oprindelse og Afledning, kunne deles i den særdeles og i den almindelige Ordforskningslære. At meddele en Anviisning til den sidste er her Forf. Hensigt. Hans Hovedbemærkninger i denne Anledning ere følgende:

I. Et Ord kan enten have sin Oprindelse i det Sprog, hvortil det hører, eller i et fremmed Sprog, og i begge Tilfælde enten af forældede, ikke mere brugelige, eller af giængse og almindelig bekiendte Ord. Heraf udledes fire Regler:

a) Først bør man see til, om Ordet kan udledes af et i samme Sprog endnu giængs Ord, f. Ex. Grøde af at groe.

b) Dernæst bør man prøve, om et forældet Ord i samme maaskee indeholder Spiren til det nyere Ord, der ei let og naturligt lader sig hidlede fra endnu brugelige Ord f. Ex.

Valplads af Val, en ihielslagen Helt, Valfart o. s. v.

c) Findes ingen Ord, enten brugelige eller forældede, som give en naturlig Anledning, da først tager man sin Tilflugt til et nærmere eller fiernere beslægtet levende Sprog, og det, som er Modersmaalet nærmest, gives Fortrinet f. Ex. épée af spada, dé af dado o. s. v.

d) Til døde Sprog eller ikke beslægtede levende Sprog tage man først Hensyn naar de trende foregaaende Forsøg have været frugtesløse. I det spanske Sprog ere mange Ord reen latinske, andre af mauriſk eller arabisk Oprindelse.

II. Men, skiønt man ogsaa i et andet, Modersproget nærmere beslægtet, Sprog, finder en passende Anledning til et givet Ord, gior man dog vel i, ei at standse ved den nærmere Etymologie, men gaae til ældre Sprog, og deri søge den fiernere Etymologie. Man kan f. Ex. giøre Daatter af Tochter, og dette igien af det græske θυγατηρ; kalder har stor Liighed med καλέω. Mange Liigheder, hvor artige de end kunne være, ere dog blot tilfældige, og bør derfor bedømmes med Varsomhed, f. Ex. det franske car ligner vel

meget det græske γαρ, men bør dog snarere udledes af det nærmere beslægtede latinske quare.

III. Opdagelsen af den nærmere Etymologie fører ofte heldigen til den fiernere og omvendt. Veed man f. Ex. at jour, Dag, paa Italiensk hedder Gjorno, samt at gj af Mange udtales som et d, ledes man let til det latinske diurnum sc. tempus.

IV. Oprindelsen til de flere Betydninger, eet og samme Ord kan have, maae ofte søges i forskiellige Sprog, Cousin, Myg, kommer, som et Diminutiv, af det latinske culex, derimod af det italienske cugino, naar det betyder en Fætter; feu, Ild, af ital. fuoco; men naar det betyder en Afdød, af lat. functus sc. vita.

Den Etymologie som forudsætter intet videre end Ordkundskab og Kundskab om Formations- og Transformationsregler, er blot grammatikalsk; den er derimod historisk, naar den forudsætter et Factum f. Ex. Briller, af den bleeggrønne, i Almindelighed giennemsigtige Steen Beryl, holl. Berille.

V. Man bør begynde med at søge den grammatikalske Etymologie. Den historiske er ofte meget vanskelig, og bliver det end mere ved

mange Ords vaklende Orthographie i ældre Tider; det er derfor vigtigt, forud at være i det Rene med Sproget selv.

VI. Man bør aldeles abstrahere fra en forandret eller fordærvet Udtale og Skrivemaade, f. Ex. af Constantinopel er bleven Stambul, af Cæsarea Augusta Zaragoza, af scala libræ Caliber o. s. v.

VII. Af forkortede og afbrudte Ords Sammensættelse i Udtalen har man ofte dannet nye Ord f. Ex. Esrom af S. Rom, Snapsting af S. N. (icol.). A. P. (ostel) S Ting.

VIII. Selv af enkelte Bogstaver har man sammensat Ord, nogle, hvori disse Bogstaver ere Begyndelsesbogstaver; andre, hvori de, som hos de Gamle, have Talværdier. Makkabæerne have deres Navn af Bogstaverne M. K. B. I., hvilke Præsten Matathias lod sætte paa sine Standarter. De ere Begyndelsesbogstaverne til de hebraiske: Mi Kamoca Baëlim Jehova, hvo er som Du blandt Guderne, Jehova?

IX. Landet, Stedet, hvor en Ting først opdagedes eller opfandtes, hvor den findes i Mængde, hvor den voxer, hvorfra den selv eller Materien dertil hentes, giver ofte samme Ting

sit Navn. Kirsebær, cerasum af Cerasus, en Bye ved det sorte Hav; Bergamotte af Bergamo i Italien, Bajonnetter af Bayonne, Lispund, livske Pund, af Liland o. s. v. Dog maa man ikke lade sig bedrage af Navnet f. Ex. tyrkisk Papir, Spansgrønt, cire d'Espagne (Segllak).

X. Guddomme, Regentere, Opfindere have ei sielden givet en Ting Navn. Bacharach i Nedrepfalts af Bacchi ara. Tirsdag, Torsdag, Fredag, Tyrs Thors, Freyas Dage; Forli forum Livii; Liard en liden fransk Skillemynt efter Guiges Liard fra Dauphine, som opfandt den. Simonie geistlige Embeders Salg, efter Troldmanden Simon. Apostl. Giern. VIII. 9 ff.

XI. Afte maa Grunden til et Ords Benævnelse søges i enkelte Facta f. Ex. i gamle Skikke, Indretninger o. s v. Saaledes forholder det sig med: at skiode, give Kurven ꝛc.

XII. De Egenskaber, de Virkninger, som enten Erfaring eller Eftertanke eller Overtroe tillagde en Person eller Ting, bestemme ofte denne Tings Benævnelse f. Ex. Planterne Beenbræk (Narthericum calyculatum Linn.), Klammerurt (Galium uliginosum) Trætegræs (Galium verum) Nægsolv (af Adject.

qvæg, Angl. qvick, levende, munter) Hail, bronn, Sundhedsbrøn o. s. v.

XIII. At finde et Ords første og egentlige Bemærkelse er den etymologiske Undersøgelses Hovedsiemeed. Ere flere Forklaringsmaader bifaldsværdige, bestemme gierne Sprogbrug og Analogie den rigtigste. Charlatan kan udledes af ciarlare ital. at pludre; af Cerreto, et Sted, hvorfra de egentlige Markskrigere skulle nedstamme; af scarlato Skarlagen, fordi de bare røde Klæder.

XIV. Metathesis eller Bogstavernes Omsætning bør være det sidste grammatikalske Middel, hvortil man først bør gribe, naar ingen anden Udvei gives. Af Bord kommer Broderie, af formaggio de Franskes fromage.

XV. Hoistfielden sammensættes Ord af hele Talemaader eller grammatikalske Sætninger. Det italienske Brindisi, Brindes (Skaal!) hidlede nogle af: ich bringe dir sie sc. die Gesundheit. Franske have i Bayern opdaget en ny Helgen: le saint Alivergot, sammensat af: ach lieber Gott!

XVI. Tidens Længde har afkortet de fleste Ord, hvilket gior Interpolation af eet eller flere Bogstaver ei alene tilladelig men ogsaa nødvendig. Af Augustodunum er bleven Autun,

af Vallis Tellina Veltlin, af Sancti Hippolyti sc. fanum St. Pölten o. s. v.

XVII. Samtidige Sprog laane hinanden vexelviis saavel Ord som hele Talemaader. De Franske have f. Ex. dannet redingote af rieding-coat, boulingrin af bowling-green.

XIV. Derivationen fra Fællesnavne bør i tvivlsomme Tilfælde foretrækkes Derivationen fra Egennavne; thi fra de første nedstamme dog oprindeligen de sidste, som sees af de allerældste Navne. Adam af Jord, Eva den Levendegivende, Lödur eller Hlödur, Odins Broder, af lod eller hlod, Jorden, Grøde, altsaa Jordens Søn, en Autochton.

Forfat. uddrager som Resultat af det Hele den Hovedregel: at man ei bør erklære en Etymologie for ægte, førend den har retfærdiggiort sig for Sprogphilosophiens, Historiens og Chronologiens Domstol, paa hvilken Maade alene etymologiske Undersøgelser kunne blive et Middel til at udbrede et velgivende Lys over Konster og Videnskaber, og give vore Indsigter en ligesaa behagelig som nyttig Fuldstændighed. Han advarer mod de Fordomme og phantastiske Sværmerier, som have forvildet saa mange Etymologer fra den rette Vei, og slutter med det Haab, at Efterslægten, om ikke Nutiden, sikkerligt engang

skal frembringe det heldige Genie, der, udrustet med de fornødne Kundskaber, samler de endnu kun ufuldstændige og adspredte Brudstykker til et systematisk Heelt, og meddeler sine Samtidige en videnskabeligen ordnet almindelig Etymologie.

Af de i denne Afhandling forekommende Derivationer ere nogle aldeles Forfatterens egne, f. Ex. Kanon S. 15; Poltron S. 18; Lolch S. 26; fromage S. 34; Calabrien S. 36; Brindisi S. 37; Paryk S. 42; andre ere lidet bekiendte, selv iblandt de Lærde f. Ex. Carcer-Oel S. 11; Brille S. 18; Sinus S. 21; Liard S. 25; o. fl.

V. Blandede Efterretninger.

Under 10 Jul. d. A. har Hs. Majestæt, paa Directionens allerunderdanigste Forestilling, allernaadigst tilladt, at den tilsigtede Borgerskole i Kiøge maa af denne Byes nedlagte Latinskoles Midler giøres et Laan af 3500 Rd. mod første Prioritet i den til Locale for bemeldte Borgerskole udseete Gaard; samt at nysnævnte Skole maa af samme Midler skiænkes 80 Rd. til de fornødne Inventariers Anskaffelse.

Af den til Bibliothek og andet videnskabeligt Apparat for Christiania Cathedralskole reglementerede aarlige Sum af 600 Rd. udredes hidtil ogsaa den Bibliothekaren tillagte Løn. Ved allerhøieste Resolution af 17 Jul. 1807 er dette forandret derhen, at de 600 Rd. skulle alene anvendes til det aarlige Indkiøb af Bøger og det mathematisk-physiske og naturhistoriske Apparats Vedligeholdelse, men den Bibliothekaren tillagte Løn for Fremtiden udredes af Skolens almindelige Fond.